

La casa-museu de Pablo Neruda a Isla Negra.

Isla Negra i el Xile de Pablo Neruda

Josep Hernández
i Tresserras

Santiago de Xile: Sona bé. Portava temps pronunciant el nom d'unes ciutats que només coneixia de nom i de somnis. Santiago, Temuco, Antofagasta, Valparaíso... Pronunciava aquests topònims una vegada i una altra, com si declamés un vers extraordinari: marcant clarament els accents sil·làbics en aquell vers imaginari. Quatre paraules en les quals projectava tota la meua fantasia, i en aquell país, Xile, tota la poesia.

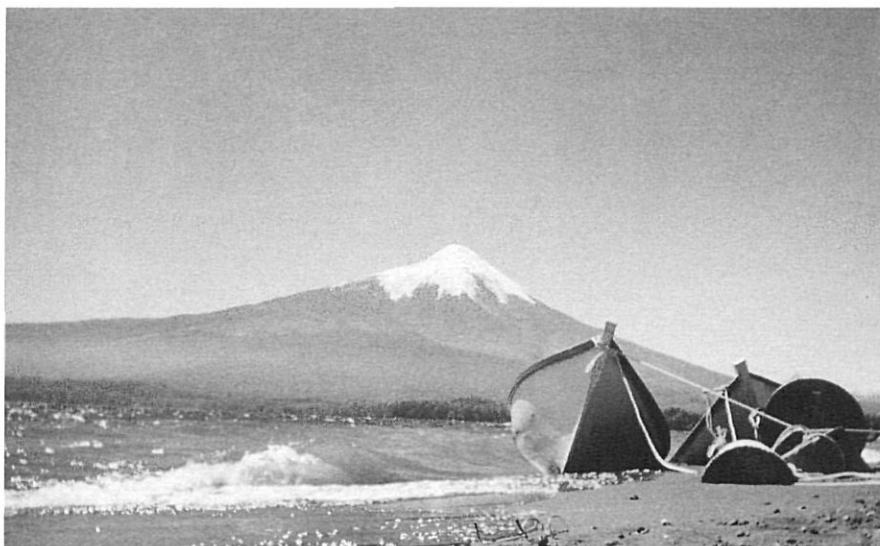
«Las piedras tienen alas o no las tienen».

Valparaíso

Poques paraules susciten el mateix encant que 'Valparaíso'. Té sonoritat, alegria,... un aire portuari, fins i tot. «Valpo»

—com en diuen molts xilens— transmet una agradable sensació de serenitat dels turons estant. Des de dalt de la ciutat, les escales de pronunciada pendent, els carrers estrets, les giragonses contínues, se sotmeten a una visió de conjunt. És un assentament que no canvia la seva fesomia: sembla que el temps hi passi més lentament. Si Neruda tornés a seure en la seva còmoda poltrona, davant d'un finestral de La Sebastiana (la casa que va fer aixecar l'any 1959), li semblaria que Valparaíso no s'ha deixat portar pel tren de la modernitat. Res millor, per copsar la placidesa d'aquest enclavament costaner, que pujar fins a La Sebastiana i delectar-se, des de la sala d'estar o des del dormitori del poeta, amb la panoràmica esplèndida que s'ofereix als ulls del viatger.

«Valparaíso es secreto, sinuoso, recoderro. En los cerros se derrama la pobreza como una cascada».

El sud és blau i verd: grans llacs i volcans.

Temuco

Temuco, en paraules de Pablo Neruda, era l'única ciutat de Xile amb araucans en els carrers. La veritat és que això ho va dir fa més de trenta anys, i és clar, avui dia encara n'hi ha menys; si més no pel que fa al nombre de carretes conduïdes per gent maputxe, que van al mercat a vendre els seus productes agrícoles i artesans. Aquesta davallada la constatà el mateix Neruda en una visita, realitzada amb motiu d'una cerimònia poètica, a la capital de la plujosa regió on va viure la seva infantesa i bona part de l'adolescència. A part de lamentar l'arraconament a què ha estat sotmesa aquella heroica cultura, que el poeta defensava amb orgull, tampoc li va passar per alt un altre canvi que havia experimentat la ciutat: el bullici dels carrers i el nou aspecte dels habitatges.

«Las casas de madera color de invierno se han transformado en grandes casas de tristísimo cemento».

En un poble marí de la mateixa regió, coneguda com l'Araucanía (en honor dels arbres nadius anomenats araucos, que van derivar el nom a la cultura del poble maputxe), Puerto Saavedra, Neruda va viure algunes de les experiències que van inspirar els Veinte poemas de amor y una canción desesperada; allí va conèixer la «niña morena y ágil» del poema XIX.

El sud de Xile sempre va estar present en el cor de l'escriptor xilè, i espe-

cialment aquells pobles costaners, on va veure per primer cop el mar, als set o vuit anys, visió que li va causar una profunda impressió, fins al punt de pensar que mai més se n'allunyaria.

A Temuco vaig tenir el plaer de conèixer Juan Ruiz, octogenari amb un fill a Malgrat de Mar. La coincidència el va omplir de felicitat; va ser un magnífic amfitrió. En una de les llargues xerrades de mitja tarda, a l'ombra d'un arbre mil·lenari, a recer d'un sol implacable, l'home va exclamar: «I com va ser que van venir a Xile, vostès; per què van escollir aquest país i no un altre? La resposta: Pablo Neruda. Qui havia de pensar que aquell bon conversador, Juan Ruiz, l'havia arribat a conèixer! Ens va parlar dels familiars del poeta, alguns dels quals encara viuen, allà mateix, al carrer perpendicular del residencial del carrer Lautaro. Vaig emocionar-me amb la perspectiva d'ingressar –com diuen a Xile en comptes d'«entrar»– a la casa de la família Reyes en un clima tan íntim. El nostre amfitrió no va dubtar a fer d'intermediari. Però el somni es va esvanir: no hi havia ningú. L'endemà vam fer una nova temptativa, també sense èxit.

«Neruda va ser un bon home. D'una gran sensibilitat. Molt amic dels seus amics. Li agradava molt el whisky. Però no m'agradava com declamava: tenia una veu ennassada. Això sí, va escriure un vers preciós: "Es tan corto el amor, y es tan largo el olvido". Es mereixia el Nobel» (Juan Ruiz).

Santiago

Caure a Santiago va ser com caure en un altre món. Eren les onze del matí, hora local, d'un dia passat pràcticament en vigília. A l'aeroport havia començat tota una aventura. D'entrada, el més sorprenent, és veure com els xilens esperen frenètics els nouvinguts. Dispensen una rebuda als seus digna de la que es tributa en el nostre país a un equip de futbol. Són amables, atents, i es comporten molt afectuosament en parella. En els parcs de la capital, els diumenges a la tarda, està ple de matrimonis que reposen asseguts a la gespa, acompanyats o no dels fills, i fan l'efecte d'estar molt enamorats.

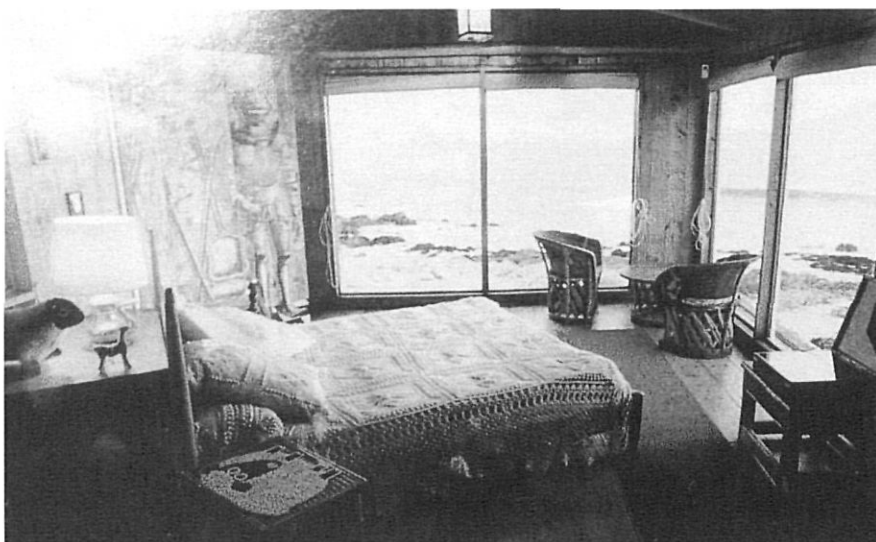
«Después de muchos años de Liceo, (...) quedé exteriormente listo para enfrentarme con la universidad, en Santiago de Chile. Digo exteriormente, porque por dentro mi cabeza iba llena de libros, de sueños y de poemas que me zumbaban como abejas».

La Chascona és la casa (actualment casa-museu, com la de Valparaíso i la d'Isla Negra) que Neruda va fer construir a Santiago el 1953, per compartir amb la seva nova parella: Matilde Urrutia. Fins al 1955 no es va separar de Delia del Carril, la seva segona dona, any en què finalitzà la construcció de l'habitatge que rep el seu nom en honor a Matilde, i concretament als seus cabells, sempre en forma de *chasca* (embull o desgavell).

La tranquil·litat de La Chascona contrasta amb l'atragament dels carrers cèntrics de la capital de Xile. Està ubicada a la falda del turó Santa Lucía, al capdamunt d'un atzucac. En una façana que dóna al pati interior de la casa hi ha una inscripció del mateix Neruda que significa la data d'acabament de les obres: el 31 d'abril, data existent només en un calendari imaginari. Aquest fet revela una facetta poc coneguda de l'escriptor xilè: el sentit de l'humor. Li agradava molt, per exemple, organitzar festes de disfresses amb els seus amics. En altres ocasions, aprofitant la distracció dels convidats, Neruda s'esmunyia per una falsa porta d'armari i apareixia, poc després, lluint una perruca i vestit d'una manera ben estrofolària.

Una de les excèntricitats que s'expliquen a La Chascona sobre el poeta està relacionada amb la seva

col·lecció de copes de cristall de diverses formes i colors. Darrere la barra del bar, a la qual només «el capità» tenia accés –així es feia anomenar en aquelles dependències tan semblants a l'interior d'una nau—, preparava les consumicions per als seus convidats. Els licors, dins de les copes translúcides en què s'oferien (el cristall verd, vermell), no resultava fàcilment reconeixible, de manera que els encarregats de tastar la beguda es podien trobar qualsevol sorpresa. En el cas que un convidat rebutgés buidar el contingut de la copa, ja no tornava a ser convocat a cap altra festa per part del poeta, ja que qui no té confiança en l'amfitrió –argumentava— no mereix ser invitat.

Una de les dependències que suscita més admiració és el dormitori.

Antofagasta

Mil tres-cents seixanta quilòmetres al nord de Santiago s'ubica Antofagasta, capital de la II regió. Anar al nord de Xile és enfrontar-se amb el desert; tanmateix, és descobrir paratges d'una bellesa inimaginada.

El total de població disseminada pel nord del país representa únicament el 2% del global (el 70% viu a la regió de la capital de l'estat; el 28% restant, al sud). Temps enrere, quan s'explotaven les reserves de nitrats a gran escala, el panorama devia ser ben diferent. El 4 de març de 1945 Pablo Neruda va ser escollit senador de la república en

representació de les províncies de Tarapacá i Antofagasta. «Llevaré sempre con orgullo el hecho de que votaran por mí millares de chilenos de la región más dura de Chile, región de la gran minería, cobre y salitre».

He dit que el desert és impressionant? Els contrastos de llum, la rugositat del terreny, la majestuositat dels Andes al rerefons... Però veniu a veure els pobles minúsculs, en un oasi de vegetació minsa, on els xavals juguen a futbol amb les sabates esbotzades, a tres mil metres d'altitud! Veniu amb el cor a conèixer les mares que teixeixen jerseis

amb la pell de les alpaques i les llaques.

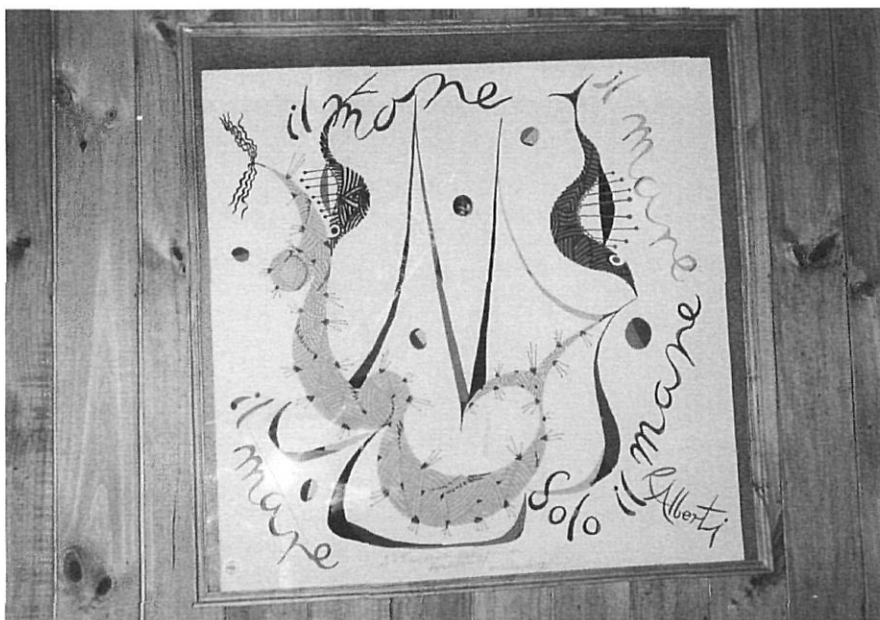
He corregut com un boig darrere la pilota. Em sentia bé per totes bandes: pels Andes, per les llaques, per les cases de fang i palla, per les robes espellifades... Hem acabat el partit i, quan me n'anava, m'han demanat un regal de record. Malauradament, no duia res d'interessant ni a les butxaques ni a la motxilla. M'he allunyat lamentant no haver pensat amb la samarreta, per exemple.

Vuit hores després, en un altre poblet, amb uns altres protagonistes, he disputat un altre partit de futbol. Feia calor. M'he tret la camisa i ja no me la tornaré a posar més. Me n'he anat content amb les meves sabates esbotzades.

«No facin fotos», demana Petrona Varas des de Socaire. «La gent se'n acostava només a fer-nos fotos. Haurien de conèixer primer el nostre cor». Entenc què vol dir aquesta dona: el turisme és una invasió consentida. En el decurs de la conversa sobre la qüestió s'acosten tres o quatre persones provinents d'una excursió turística, que es planten al llindar de la plantació de faves amb l'objectiu de captar unes instantànies a prop de la mainada. Una de les nouvingudes proclama: «Qui vol fer-se una foto amb mi?».

Petrona, mentre va omplint els cistells de faves que li traginen els vaillets, m'explica que li agradaria tenir una foto de la mainada. Tanta gent que trepitja tan a prop seu i ni una sola còpia ha arribat a les seves mans.

A la sala d'audiovisuals, un quadre donat per Rafael Alberti.

Neruda sempre havia somniat tenir una casa "transparent" davant del mar.

«Quina llàstima que estiguin tan lluny i no ens puguin conèixer millor», diu Petrona mentre ens acomiadem, però encara hi ha temps perquè ella mateixa reclami a un dels nens que vagi a buscar la més menuda, la *uaua*. Al cap d'uns segons els quatre germans de pell colrada aguisen un gest per la posteritat.

Isla Negra

A una hora i mitja d'autobús des de Santiago, entre San Antonio i Algarrobo, hi ha la casa-museu més coneguda de Pablo Neruda, la d'Isla Negra. Malgrat que el seu nom ho pugui fer pensar, no és una illa. La casa va ser concebuda com a residència habitual del poeta, aprofitant l'avançada situació a primera línia de mar. És important perquè en el seu interior s'hi conserven les col·leccions més famoses del poeta, pel seu disseny i perquè en els seus jardins descansen enterats Matilde Urrutia i Pablo Neruda.

L'habitatge està constituït per diverses construccions annexes a una de principal, totes elles bàsicament de fusta. L'interior és ple de finestres que permeten l'entrada de molta llum natural i l'acostament de les aigües del Pacífic. Les dependències que susciten més admiració són el dormitori i les sales des d'on escrivia Don Pablo —com l'anomenen aquí. Tant en despertar, del llit estant, com en les hores dedicades a la creació, inclinat en algun dels escriptors, Neruda podia delectar-se amb la contemplació d'un paisatge

esplèndid, acompanyat a cada instant per la remor de les onades fent-se i desfent-se («rumor de olas quebrándose»).

No s'escapen a l'ull del viatger les formes capritxoses de parets, sostres i portes interiors, sovint arquejades o a la manera d'una proa, que pretenen suggerir els departaments o cambres d'un vaixell. Però no s'acaba aquí el simulacre: una de les col·leccions preferides pel poeta eren precisament els mascarons de proa i de popa. En una sala on havia reunit una biblioteca considerable (que va ser donada desinteressadament a la Universitat de Xile) hi ha diversos mascarons que representen figures femenines, col·locades en posició inclinada sotjant l'oceà. Neruda les tenia totes batejades, les seves muses, les quals deia

que s'enyoraven del mar i de les navegacions. Una d'elles, anomenada María Celeste, apareixia sovint durant l'hivern amb una gota d'aigua sota el llagrimal. Doncs bé, per més que els col·legues del poeta li volguessin fer entendre que l'única explicació possible era un procés de condensació en aquell punt de l'alzina, tipus de fusta en què està tallada la figura, no hi havia manera de treure'l de la convicció que la gota destil·lada per l'ull de María Celeste era aigua de plor: la tristesa n'era la causa.

Una diferent anècdota relacionada amb una altra de les figures femenines esculpides és que, primerament, el poeta l'havia col·locada a fora, al jardí, com sempre obliquament davant del mar (tal com estaven en el vaixell), però es va veure obligat a traslladar-la a dins per evitar les processons de les veïnes de la comunitat, que més d'un cop havien saltat la tanca del jardí per acostar-s'hi: encenien ciris, s'agenollaven de cara a l'estàtua i resaven com si veiessin la imatge de la Mare de Déu.

Continuem parlant del mar, perquè junt amb la natura conformen els dos pols que equilibren i ordenen el món del poeta. Heus aquí, a tall d'exemple, la col·lecció d'ampolles de diferents colors i mides, concretament les de cavitat ampla i coll estret: les de colors freds (blaus, verds) es troben arrenclades al peu del finestral que dona al mar, mentre que les de colors càlids (vermells, grocs) estan col·locades just a l'extrem oposat, al cantó de la paret de terra ferma. Fem ara una

"Cantar, arder, huir como un campanario en las manos de un loco"

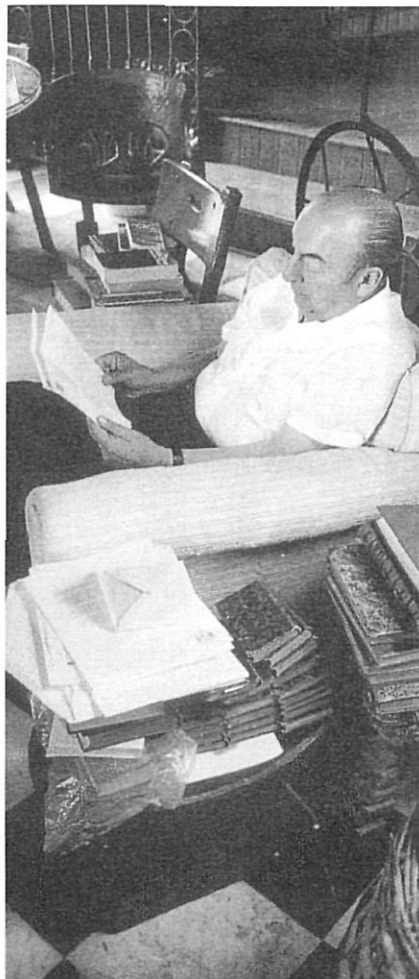
parada en el temps per escoltar una història iniciada un bon dia al dormitori de Pablo Neruda i Matilde Urrutia. Vet aquí que un matí Don Pablo veu des del llit un objecte minúscul mar endins que crida la seva atenció. Mogut per la curiositat, pren la seva ullera de llarga distància i escruta l'horitzó: descobreix que es tracta d'un tauló (provinent, probablement, d'un vaixell naufragat), que es va atansant a poc a poc arrossegat per la marea. Emocionat, Neruda es tomba cap a la seva dona i exclama: «Matilde, despierta! Por ahí viene mi escritorio!» Tot esverat, se'n va corrents cap a fora a esperar l'arribada del tauló, pel qual ja tenia prevista l'aplicació.

Recordant aquell dia, el poeta no podia amagar la seva satisfacció en afirmar que aquell havia estat un regal que l'hi havia portat el mar.

«Il mare, il mare, solo il mare». L'onze de setembre de 1972 Rafael Alberti va fer donació d'un conjunt d'aquarel·les seves, que tenen com a motiu principal el mar, a la Fundació Pablo Neruda. En un dels dibuixos del poeta andalús, a qui el xilè tenia per un germà, s'hi llegeix aquell vers, traduït a l'italià, de *Marinero en tierra*.

Rafael ha estat un dels grans amics poetes de Neruda, però no oblidem Federico García Lorca i Miguel Hernández. A part de considerar-los d'una gran vàlua en el terreny de la creació poètica, el xilè se'ls estimava molt com a persones: «Miguel era tan campesino que llevaba un aura de tierra en torno a él». De Federico va dir que havia sigut l'home més feliç que havia conegut en la seva vida. Els retrats de tots dos estan presents en una sala de la casa d'Isla Negra, al costat de gent molt íntima o molt admirada per Don Pablo, com la també xilena (i també guardonada amb el Nobel de Literatura) Gabriela Mistral, el francès Paul Éluard, Walt Whitman, Charles Baudelaire...

Sortint cap a les dependències annexes de la casa d'Isla Negra, a l'interior de les quals s'exhibeixen col·leccions tan famoses com les de vaixells en miniatura dintre d'ampolles convencionals, conquilles i cargols de mar, màscares africanes i orientals, insectes dissecats, etc., hi ha un parell d'elements que criden poderosament l'atenció del visitant: un campanar i una barca al costat. El campanar, subjectat amb troncs creuats de fusta al natural (que, per cert,

Pablo Neruda a casa seva, a Isla Negra.

formen una estructura que recorda l'estrella de David), sosté cinc campanes de grandàries desiguals. Davant d'aquesta visió, la persona coneixedora de la poesia de Neruda evoca immediatament aquell vers que expressa tot el sentir d'un poeta: «Cantar, arder, huir, como un campanario en las manos de un loco». Més enllà del propòsit de voler engrescar algun eixelebrat a escenificar el paper de boig, la funció de les campanes era la de substituir d'alguna manera la remor del mar quan s'aquietaven les aigües. I pel que fa a la barca, és divertit explicar l'ús que en feia Neruda: l'amfitrió i els seus convidats hi pujaven, seien en els bancs laterals, i es preniën unes copes. Després d'unes quantes ingestions d'alcohol, es trobaven en un estat no gaire diferent

del que resultava d'estar en plena mar. Quan sortien de la barca els feia l'efecte d'haver estat molta estona navegant: el rodament de cap, la pèrdua del sentit de l'equilibri; és a dir, acabaven marejats de totes maneres.

El poeta

Ricardo Neftalí Reyes Basoalto, nom veritable de Pablo Neruda, va morir el 23 de setembre de 1973, a l'edat de seixanta-nou anys. Feia temps que patia de càncer de pròstata, però el desenllaç es va precipitar en els dies posteriors al cop d'estat que va derrocar l'ordre constitucional i va acabar amb la vida del president, i amic, Salvador Allende.

La seva dona, Matilde Urrutia, el va sobreviure onze anys i tres mesos, durant els quals va treballar intensament en la conservació i restitució del patrimoni artístic del poeta (les cases de Santiago i Valparaíso havien estat saquejades per l'exèrcit), així com en la divulgació de l'obra poètica (alguns textos, com el llibre de memòries *Confieso que he vivido*, van aparèixer publicats pòstumament).

El dotze de juliol de 1974 s'havia de celebrar el setantè aniversari de Pablo Neruda amb la participació d'escriptors de tot el món. Per a aquesta festa nacional l'homenatjat estava preparant vuit llibres de poemes i enllentint les memòries. Aquesta és la raó perquè l'autor va deixar tants llibres inèdits.

Des de la tomba d'Isla Negra, emmarcada en un extrem de jardí que adopta la forma d'una proa davant del mar, anem del poeta a la poesia, per tal que la seva obra canti sempre per sobre la seva vida, i permeti a l'home, a Neftalí, finalment descansar.

«... También como la tierra, yo pertenezco a todos.
No hay una sola gota de odio en mi pecho.
Abiertas van mis manos esparciendo las uvas en el viento.

Regresé de mis viajes,
Navegué construyendo la alegría.
Que el amor nos defienda.
Que levante sus nuevas vestiduras la rosa.
Que la tierra siga sin fin florida floreciendo.»

(...)

Josep Hernández i Tresserras